ПОПОВА Н. М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНИХ КОНЦЕПТІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ІСПАНЦІВ

Статтю присвячено питанню визначення національно-маркованих концептів у мовній картині світу іспанців, визначено критерії відбору національно-значущих одиниць, серед яких кількість їх використання носіями мови, емоційне переживання та асоціативність.

Ключові слова: національно-марковані концепти, концептуальна картина світу, мовна картина світу, етнос, нація.

Статья посвящена вопросу определения национально-маркированных концептов в языковой картине мира испанцев, определено критерии отбора национально-значимых единиц, среди которых количество их использования носителями языка, эмоциональное переживание и ассоциативность.

Ключевые слова: национально-маркированные концепты, концептуальная картина мира, языковая картина мира, этнос, нация.

The article is devoted to the problem of nationally-marked concepts identification. The criteria of identification of national-marked concepts are determined. They are a quantities' usage of national marked concepts, their emotional perception by native speakers and their associativity.

Key words: nationally-marked concepts, concept world view, language world view, ethnic society, nation.

Актуальність дослідження зумовлюється усвідомленням того, що значення лексем у різних мовах часто не співпадають, навіть якщо подаються у двомовних словниках як відповідники. Через це виникає значна кількість непорозумінь між представниками різних націй, які в умовах сучасної глобалізації суспільства все частіше співпрацюють в різних сферах людської діяльності.

Метою дослідження є визначення складових національної мовної картини іспанців та критеріїв, за якими можна було б визначити національно-марковані концепти в мовній картині світу Іспанії, вирізнивши їх зі словникового складу іспанської мови.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні значення національно-маркованих одиниць і визначенні національно-значущих концептів у мовній картині світу іспанців, які сприймаються носіями мови як одиниці, властиві їхній національній свідомості та етнокультурній приналежності.

© Попова Н. М.

Об'єктом дослідження є лексичний склад іспанської мови.

Предметом дослідження є національно-марковані лексичні одиниці, що є семантичними відповідниками національно-значущих концептів у мовній картині світу іспанців.

Для визначення національно-значущих концептів у мовній картині світу перш за все необхідно визначити поняття мовної картини світу та компоненти, з яких вона складається.

Картину світу визначають як цілісну сукупність образів дійсності в колективній свідомості [1:8]. Картина світу, одне з найдавніших суспільних утворень, відображається в мові за допомогою мовних одиниць. Багато лінгвістів зверталися до дослідження мовної картини світу (див., наприклад, роботи А. Вежбицької, С. Г. Воркачова, М. Л. Макарова, З. Д. Попової, Ю. С. Степанова та ін.). Їхні дослідження свідчать про те, що в мовній картині світу за допомогою мовних одиниць різних рівнів відображаються перцептивні, абстрактні, логічні поняття, сукупність яких людина сприймає як "упорядковану сукупність знань про світ, що сформувалася в суспільній (колективній) свідомості" [2:5].

Таким чином, мовна картина світу – це сукупність мовних засобів, у яких відображені уявлення певного народу про дійсність, що характеризуються особливостями етнічного та національного сприйняття, на певному етапі розвитку цієї спільноти.

Мовна картина світу, як і будь-яке системне утворення, характеризується наявністю в ній складових компонентів, до який, перш за все, потрібно віднести етнічний та національний аспекти, уточнивши їхні спільні та відмінні риси.

Етнос, що визначається як історично-утворена стійка спільнота людей, яка має єдину мову й культуру, а також спільну самосвідомість [3:71], є основою етнічної картини світу, яка відображається етноспецифічними лексичними одиницями в мовній картині світу. Оскільки етнічні риси будь-якого народу формуються задовго до становлення його як нації, то вони відображаються в мові лексемами на позначення мовної дійсності, пов'язаної з традиціями, забобонами, віруваннями етнічних спільнот.

Нація є найвищим етапом розвитку етносу. Вона визначається як надзвичайно згуртована спільнота людей, що характеризується єдністю території, мови, культури, рис національної психіки та надзвичайно тісними економічними зв'язками [3:73]. А. О. Бороноєв

© Попова Н. М.

і В. М. Павленко стверджують, що поняття “нація” визначається як об’єктивною символікою, котра підкреслює її цілісність (культурна, територіальна, господарська), так і суб’єктивною реакцією, що включає соціальну ідентифікацію індивідів та їхні ціннісні орієнтації, тобто, індивід визнає себе частиною певної спільноти, культури [4:57].

Поняття “нація” набагато ширше і складніше за поняття “етнос” або “етнічна група”, оскільки в будь-яку націю можуть входити представники кількох різних етносів. Так, наприклад, іспанцями називають басків, валенсійців, каталонців, галісійців тощо. Окрім того, поняття “нація” є більш політизованим, воно володіє підвищеною “диференціюючою потужністю” [5:35].

Таким чином, національна мовна картина світу є вищою і значно розширеною ланкою організації етнічною мовної картини світу, оскільки за історичних умов існування етносу формуються етноспецифічні концепти. А під час формування нації та протягом її історичного розвитку вони розширюються, доповнюють, набувають нових значень, подекуди змінюючи своє первинне етимологічне значення. Національна мовна картина світу поповнюється новими концептами, які відображають нову історичну, політичну, соціальну, культурну та економічну дійсність. Її реконструкція та вивчення стає можливою лише завдяки вивченню концептів, які є її структурними одиницями, і які визначаються як ментальні одиниці, що містять у собі сукупність знань про світ з певної теми, позначення якої, як правило, є іменем концепту.

Структуру національно-маркованого концепту складають наступні компоненти: понятійна основа, що складається з когнітивних ознак; образна складова, що формується перцептивним образом та когнітивними метафорами; значима складова, що несе системно-значущу інформацію; ціннісна складова, що проявляє культурні цінності носіїв мови [6:8].

Так, наприклад, концепти *toro* і *caballo* існували в кастильській мовній картині світу задовго до утворення національної мовної картини світу іспанців. Не складно прослідкувати етимологію цих лексем (див. дослідження Н. І. Соловйової, 2009) та визначити їхню значущість для етносу, оскільки ці лексеми часто використовуються в перших літературних пам’ятках староіспанської мови.

© Попова Н. М.

Завдяки дослідженню дефініцій тлумачних словників та вивченню літературних творів, ми визначили набір сем, які є концептуальними ознаками даного концепту *toro* в іспанській лінгвокультурі*: negro, retinto, grande, enorme, fuerte, poderoso, peligro mortal, embiste, triunfador, feroz, mala leche, valiente, noble, rey de la función, protagoniza, mata, hace pedazos, sufre, nacido para el dolor, sangre de toro, lo matan, tiene respeto, llora, es alegre, charlamos de toros.*

Тоді як концепт *caballo* характеризується наступними концептуальними ознаками: *fuerte, valiente, come mucho, triunfador, rápido, nacido para vencer, ayuda, puede perderse.*

Таке багате наповнення концептів свідчить про те, що носії мови емоційно їх переживають, якщо вони потрапляють у фокус їхньої свідомості, та викликають у носіїв мови певні асоціації, а отже, ступають в асоціативні зв'язки ще на історичному етапі існування етносу на території Іберійського півострову, постійно накопичуючи внутрішній потенціал.

Проте в першому словнику іспанської мови (Sebastián de Cobarrubias "Diccionario de la lengua española") та в першому тлумачному словнику Іспанської королівської академії (Diccionario de la Real Academia Española) відсутні семантичні відповідники концептів *corrida* і *caballero*, які є невід'ємною складовою національної мовної картини світу іспанців, для розуміння якої варто враховувати, що корида – це не лише розвага, але й подія величезного значення в житті іспанців, яка глибоко укорінилася в їхній свідомості. Маючи глибоке історичне коріння і будучи специфічним іспанським і надзвичайно багатоплановим явищем, корида пронизує національну свідомість іспанців, що у свою чергу відображається в мові.

Хоча своїм походження корида завдячує язичницькому обряду ініціації, де юнак перед жертвоприношенням мав змагатися з биком, у такому вигляді, в якому вона існує і розуміється носіями мови зараз, корида з'явилася у XVIII столітті та сягнула свого найвищого розвитку у XIX-XX століттях.

Проте, згідно з дослідженнями, проведеними інститутом Gallup, корида, не зважаючи на певну втрату цікавості іспанців до неї, продовжує існувати та розвиватися, що також відображається в мові.

Терміни тавромахії, що складають ближню та дальню периферії досліджуваного концепту є надзвичайно частотними у використанні не лише в художніх творах, але й зустрічаються в розмовній мові, в пресі, на телебаченні, навіть коли теми є дуже далекими від кориди.

Це означає, що ці лексичні одиниці активно вступають в тісні зв'язки з іншими мовними одиницями, викликають велику кількість асоціацій у носіїв мови, на відміну від представників інших народів, у культурі яких відсутнє дане явище. Складові ближньої периферії концептуального поля *корида* емоційно сприймаються іспанцями та часто метафоризуються. Згадаємо хоча б відому іспанську метафору *la piel de toro,* якою іспанці називають Іберійський півострів. У своєму словнику термінів кориди Хосе Гарсія Ньето порівняв Іспанію зі шкірою бика: "*como un toro se extiende la partia en que naciste*" [7:21]. А завдяки відомому класику іспанської літератури XIX століття В. Бласко-Ібаньєсу з'явилася метафора *ruedo ibérico*.

Асоціація *las cinco de la tarde* міцно увійшла в іспанську свідомість, навіть стала відомою в усьому світі, завдяки Ф. Гарсія Лорці ("Плач за Ігнасіо Санчесом Мехіасу") та Е. Хемінгуею ("Свято, котре завжди з тобою").

Карлос Абелья в книзі "Derecho al toro" описує чоловічу розмову про жінок, де вихваляючись своїми успіхами іспанець говорить: *Corté orejas y salí por la puerta grande* [8: 23]. Поведінка жінки порівнюється з поведінкою бика на арені: *Se deja torear* [8:32]. Зовнішність жінки описується наступним чином: *Tiene buen trapío y está buena de pitones* [8:52]. Таке метафоричне переосмислення бика є виключно іспанським, хоча завдяки класиці художньої іспанської літератури та розвитку засобів комунікації його стали розуміти і представники інших народів.

Іспанські засоби масової інформації часто порівнюють парламент з ареною для кориди: *Se trata de personas jóvenes que, muy probablemente, terminaron los estudios y pasaron al ruedo político en algún puesto que les condujo después al Parlamento* [9].

У повсякденному житті терміни кориди використовуються на позначення не лише певних людських рис, стосунків, але й на позначення кулінарних понять. Так маленькі загострені палочки, на які наколюють оливки або огірочки називають *banderillas*, що пов'язано з їхньою формою. Існує значна кількість блюд, у назвах

яких використовуються терміни кориди: *estocada* – “carne picada con salsa”, capote – “carne y tomate en rodajas”.

Значна кількість іспанських фразеологізмів також містить терміни кориди: *poner un par de banderill* – “образити когось, поранити образливими словами”.

У XVI століття, період формування національної іспанської мови, класики іспанської літератури (Сервантес, Лопе де Вега та ін.) використовують лексему *caballero,* вкладаючи в неї глибоко специфічний національний зміст, який містить не лише поняття “вершник на коні”, але й відображає етнічні цінності та духовні установки іспанців: доблесть, честь, сміливість, шляхетність, гордість.

На сучасному етапі розвитку мовної картини світу іспанців лексему *caballero* використовують, перш за все, задля ціннісної характеристики особи, яка здатна на шляхетні вчинки.

Оскільки поняття національної культури є ширшим, ніж поняття етнічної культури, то видається доцільним дослідження тих лінгвокультурних концептів, які є національно-маркованими, тобто тих, які визначають психологічні та історико-економічні особливості іспанського народу в процесі його розвитку.

Психологічні особливості зумовлюються історичною пам’яттю народу та етносу, тобто вони визначають внутрішній зміст національної свідомості та самосвідомості, національні цінності, інтереси, смаки самооцінки носіїв мови, відображені в мовній картині світу іспанців. У мовній картині світу це концепти, що виражають духовний розвиток народу: *caballero, honor, nobleza, fe, devoción, gracia, valentía, pícaro, cantaor* та ін.

Історико-економічні особливості іспанців зумовлюються політичними установками, національними інтересами, ідеалами, що базуються на національних цінностях, регіоном їхнього проживання, ландшафтом, природними ресурсами, економічним розвитком. Концепти, у яких відобразилися історико-економічні особливості іспанського народу, мають в іспанській мові наступні семантичні відповідники: *reconquista, conquista, monarquía, religión, inquisición, libertad, democracia, diversidad* та ін.

У двомовних словниках дані лексеми часто мають відповідники. Проте таке співвіднесення є штучним, оскільки змістовне, понятійне, асоціативне наповнення цих концептів у

© Попова Н. М.

мовній картині світу іспанців є дуже специфічним, завдяки чому вони перетворилися на культурно-значимі ментальні одиниці. Про розвиток національно-маркованих концептів свідчить існування широких синонімічних рядів на позначення того чи іншого концепту. Наприклад, синонімами слова *valentía* в іспанській мові є лексеми *valor, heroísmo*, семантичне значення та понятійне наповнення яких має певні відмінності, що свідчить про розвиток даного концепту протягом історичного періоду розвитку іспанської нації.

Висновки та подальші перспективи дослідження. Національно-марковані концепти у мовній картині світу іспанців, окрім специфічних понять даної спільноти, відображають психологічні та історико-соціальні особливості даної нації. Основою формування національної картини світу іспанців стали етноспецифічні установки, збагачені політичними та економіко-соціальними ціннісними орієнтаціями іспанської нації, яка включає в себе кілька різних етносів. Виникнення значної кількості синонімічних одиниць на позначення національно-маркованих концептів з відмінним понятійним наповненням свідчить про постійний розвиток іспанської національної мовної картини світу. Перспективою подальших досліджень є вивчення особливостей розвитку цих концептів, що дасть можливість спрогнозувати подальші вектори розвитку іспанської нації, яка відіграла значну роль в історичному розвитку людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Постовалова В. И.* Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира : сб. науч. тр. / отв. ред. Б. А. Серебрянников. – М. : Наука, 1998. – С. 8–69. 2. *Попова З. Д.* Язык и национальная картина мира / Зинаида Даниловна Попова, Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 195 с. 3. *Крысько В. Г.* Этническая психология // В. Г. Крысько. – М. : Издательский центр “Академия”, 2002. – 320 с. 4. *Бороноев А. О.* Этническая психология / А. О. Бороноев, В. Н. Павленко. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1994. – С. 56–57. 5. *Карнышев А. Д.* Межэтническое взаимодействие в Бурятии: социальная психология, история, политика. – Улан-Удэ : Изд-во БГУ, 1997. – 184 с. 6. *Соловьева Н. И.* Актуализация лингвокультурного концепта “бык” в испанской языковой картине мира : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 “Германские языки” / Нина Игоревна Соловьева ; Московск. гос. ун-т. – М., 2009. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Nieto J. G.* Geografía es amor / José García Nieto. – Madrid : Espasa Calpe, 1982. – 215 p. 8. *Abella C.* Derecho al toro / Carlos Abella. – Madrid : Anaya & Mario Muchnik, 1993. – 267 p. 9. *El País.* El tercer problema de España. 13.02.2012.

© Попова Н. М.